

Glava III

VAŽNIJE VOJNE AKCIJE U PERIODU 1943-1945.

ČETVRTA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA

Poslije uspješnih ofanzivnih dejstava jedinica I hrvatskog i I bosanskog korpusa, koja su dovela do oslobođenja Korduna, Like, Banije, Cazinske krajine i zapadne Bosne, sredinom januara 1943. godine neprijatelj je otpočeo svoju operaciju »Vajs«, u nas poznatu kao četvrta neprijateljska ofanziva. Međutim, ovoga puta to nisu bile samo ustaško-domobranske snage; glavne snage činili su Nijemci - 7. SS divizija, 717. divizija i druge.

Dana 19. januara 1943. ujutro, na dan početka »Četvrte neprijateljske ofanzive«, neprijatelj je krenuo iz Karlovca, izašao na slobodnu teritoriju Korduna i zauzeo Bari- lović, Tušilovički Cerovac, Vukmanić i Cerovac. Sa te koncentracijske prostorije, 20. januara u zoru krenuo je prema našoj slobodnoj teritoriji u četiri kolone; prva je nastu- pala pravcem Karlovac - Barilović - Krnjak; druga - Karlovac - Tušilović - Brezova Gla- va; treća - Karlovac - željeznička stanica Skakavac - Utinja - Vojnić. Šire od ovih pra- vaca kretale su se pomoćne, od kojih je jedna kolona Nijemaca išla pravcem Vrginmost - Topusko - Perna - Pecka - Petrova gora - Velika Kladuša. Dio tih snaga zahvatio je južni predio teritorije kotara, a na sjevernom dijelu ustaško-domobranske jedinice su ponovo zauzele Lasinju i Banski Kovačevac.

Na pravcu Karlovac - Tušilović - Vojnić - Veljun borbe protiv neprijateljevih snaga vodile su jedinice 5. i 15. brigade 8. kordunaške divizije, dok su se na teritoriji Vrgin- mosta borile jedinice 1. bataljona Kordunaškog NOP odreda. Bio je to prevelik prostor za jedan bataljon, tako da su stanovnici postupali prema uputstvima narodnooslobo- dilačkih odbora.

Ispred tih neprijateljevih snaga u pravcu Banije se, preko Kamenskog mosta, po- vukao dio naroda iz sela Čemernice, Blatuše, Podgorja, Maličke, Perne, Pecke, Katinov- ca, Crnog Potoka, i Starog Sela, kao i manji broj iz sela pored pruge Vrginmost - Utinja. Kako je neprijateljska ofanziva obuhvatila i Baniju, to su se ove izbjeglice priključile na- rodu Banije, koji se preko rijeke Une, kod Bosanske Krupe, prebacio u Bosnu. Pred br- zim nastupanjem neprijatelja, ovaj narod je, po velikom snijegu i hladnoći, stigao do Bo- sanskog Petrovca i Drvara. Mnogi će doći i do Livna, a većina muškaraca sposobnih za vojsku priključila se, kao borci, Sedmoj banijskoj diviziji sa kojom su učestvovali u »četvrtog« i »petog« neprijateljskoj ofanzivi.

Poslije ostvarivanja kakvih-takvih uslova, ove izmorene i izgladnjele izbjegličke mase počele su se, u toku februara i marta, preko Like vraćati u svoja opustjela sela,

na zgarišta. Danonoćno povlačenje pod dejstvom neprijateljeve avijacije, po tami, bespuću i uz krajnje oskudnu ishranu - uticalo je da su mnogi izginuli, da su se mnoge porodice razbježale, da se do kraja rata nikada nisu našli. Goli, bos, umorni, bez krova nad glavom - mnogi nisu izdržali ni pošto su se vratili svojim razorenim domovima. Kosi su ih glad, iznemoglost i zima. Dosta ih je nestalo kada su na povratku zašli u Kapelu, na putu od Plitvičkih jezera do Korduna, gdje su ih ustaše iz Saborskog, u zasjedama, sačekivali i ubijali.

Da bi nesreća bila još veća, počeo je da hara i tifus. Samo u jedinicama 8. kordunaške divizije bilo je više od hiljadu boraca koji su oboljeli od tifusa, a preko 100 od njih će umrijeti. Tifus je zahvatio sva sela Korduna, a na teritoriji Vrginmosta od njega je umrla 1601 duša.

Za vrijeme ove neprijateljske ofanzive ustaško-domobranske jedinice su ponovo zaposjele mjesta koja su u drugoj polovini 1942. godine držale partizanske jedinice. Riječ je bila o Bihaću, Cazinu, Velikoj Kladuši, Cetingradu, Slunju, a na teritoriji kotara Vrginmosta Lasinji. Koristeći se odsustvom 8. divizije sa teritorije Korduna, neprijatelj je na slobodnoj teritoriji pravio ispade iz Topuskog, Lasinje, Velike Kladuše i Karlovca. Protiv ovih neprijateljevih jedinica borbu su vodili bataljoni Kordunaškog NOP odreda.

Poslije »četvrtne neprijateljske ofanzive« jedinice 8. divizije su, zajedno sa 6. ličkom divizijom, Ličkim NOP odredom i Šestom primorsko-goranskom brigadom, u toku marta, aprila i maja 1943. godine, vodile borbe protiv Italijana, ustaša i domobrana u Lici, koja je tada skoro čitava oslobođena. Poslije ove uspješne ofanzive ostvarene združenim snagama jedinica Korduna, Like i Gorskog kotara, 8. divizija se vraća u Kordun i odmah nastavlja borbu kako bi ponovo oslobodila ranije oslobođenu teritoriju. Tako su u toku juna, jula i avgusta 1943. godine ponovo oslobođeni Slunj, Cetingrad, Velika Kladuša i Skakavac.

I TOPUSKO JE OSLOBOĐENO (16. avgust 1943)

Nakon oslobođenja Slunja, Cetingrada i Velike Kladuše, neprijateljeva posada u Topuskom se više nije osjećala slobodnom. Štab 8. divizije je to pravilno ocijenio, pa je u nastojanju da se neprijatelj ne bi nekažnjeno povukao u pravcu Gline - uputio jedan bataljon 3. brigade da ga napadne i razoruža. U vezi s tim, tamo je, prije napada na Topusko, upućena grupa ranije zarobljenih ranjenih domobrana; zarobljeni kod Velike Kladuše, upućeni su, pošto im je ukazana prva pomoć, kolima za Topusko. Cilj je bio da svojim dolaskom i pričom o brznoj evakuaciji Slunja i porazu kod Velike Kladuše, stvore utisak i kod ustaša u Topuskom o jakim partizanskim snagama u ovom dijelu Korduna, te da i kod njih posiju strah od napada i na ovo mjesto. Ubrzo će se pokazati da je ova procjena i pretpostavka bila ispravna.

Četrnaestog avgusta Štab 3. brigade uputio je prema Topuskom svoj 3. bataljon, naoružan jednim minobacačem i ojačan protivtenkovskim vodom, sa zadatkom da na Topusko izvrši demonstrativni, ali svakako i jači napad. Poslije pješačenja od desetak časova, Bataljon je, iz okoline Male Kladuše, stigao ujutro u selo Crni Potok i, nakon dnevnog odmora, nastavio marš prema Topuskom.

Prema planu napada, 1. četa je napadala sa istočne, a 2. sa sjeverne strane, dok je 3. četa napadala sa pravca Ponikvara. Počinjući napad 15. avgusta oko 24 časa, čete su uspjele da se neopaženo privuku do neprijateljevih prednjih obezbjeđenja, što je izazvalo pometnju u cijelom mjestu. Poslije otvaranja jake vatre od strane napadača, us-

taše (3. satnija 10. ustaške bojne) napustile su spoljnu odbranu, što je iskoristila 3. četa i ušla u mjesto. Stekavši utisak da se radi o napadu jačih partizanskih jedinica, ustaše su, bez pokušaja davanja otpora, pobjegle za Glinu, i to bez većih gubitaka, uglavnom zahvaljujući sporom napredovanju 1. i 2. čete.

Tako je Topusko prvi put i konačno oslobođeno 16. avgusta 1943.¹⁰⁰ Istog dana, poslije pojave 2. čete, ustaše su napustile i željezničku stanicu Topusko.

Ubrzo poslije oslobođenja Topuskog, ustaše su, 8. septembra, napustile i Lasinju, sutradan, 9. septembra, stigla je još jedna radosna vijest - o kapitulaciji fašističke Italije. Tada je 8. divizija, po naređenju viših štabova NOVJ, sa svoje tri brigade zatvorila prugu Karlovac - Ogulin, kako bi, spriječavanjem odlaska njemačkih jedinica iz Zagreba i Karlovca u pravcu mora, omogućila jedinicama NOVJ razoružavanje italijanskih divizija u Dalmaciji.

Od tada pa sve do ljeta 1944. godine, 8. divizija je, zajedno sa bataljonima Kordunaškog NOP odreda, vodila borbe protiv njemačkih i ustaških jedinica, koje su vršile ispaide na slobodnu teritoriju Korduna i Plašćanske doline.

U drugoj polovini 1944. godine divizija je vodila borbu u Pokuplju, na pruži Sisak - Zagreb, u Baniji, kod Sunje i u Cazinskoj Krajini, gdje je razbijena jaka njemačka posada u Cazinu. Početkom 1945. godine 8. divizija učestvuje u oslobođenju Bihaća, vodi borbu sa 104. njemačkom divizijom, koja se iz Grčke izvlačila preko Bosne za Njemačku, a pri kraju NOR-a, krajem aprila, kreće u Sloveniju, gdje je, u Slovenskoj Bistrici, zajedno sa grupom drugih divizija NOVJ, uništila i zarobila 97. njemački korpus i tu - dočekala slobodu.

Oslobođenjem Topuskog - 16. avgusta 1943. godine - teritorija kotara Vrginmosta bila je konačno oslobođena. Od tada, pa sve do kraja rata, više nije bilo stalnih neprijateljevih uporišta na teritoriji Vrginmosta. Istina, za to vrijeme na ovom terenu je bilo nekoliko neprijateljevih ispada iz Karlovca, a jednom su njemačke jedinice prešle cestom Karlovac - Vojnić - Vrginmost - Glina, pri čemu je sa njima borbu vodila 8. divizija.

Svi muškarci sa teritorije kotara od 15 do 50 godina starosti, a sposobni za vojsku - bili su u jedinicama 8. divizije, Kordunaškog NOP odreda, jedinicama Komande vojnog područja Korduna, kao i u drugim krupnim sastavima NOVJ - 13. proleterskoj brigadi, Karlovačkoj brigadi, 34. diviziji i dr.

Od 1943. godine teritorija kotara Vrginmosta više nije mogla dati novih boraca, jer su svi bili u vojsci, a teret složenog i teškog rada u pozadini nosili su izrazito stariji i najmlađi muškarci i srčane kordunaške žene i djevojke.

¹⁰⁰ Šesnaesti avgust se svake godine slavi kao Dan oslobođenja Topuskog.